

SPOLEČNÉ ASPEKTY TRADIČNÍHO LÉČITELSTVÍ V AFRICE A MEDICÍNSKÝ PLURALISMUS

• Mgr. Kamila Axmannová

OBSAH HODINY

- ❖ Medicínské systémy, medicínský pluralismus a medicínský synkretismus – rozbor videa (ukázat na příkladu med.pl. Na Zanzibaru, popsat stav u nás)
- ❖ Společné aspekty „tradičního“ léčitelství v Africe (Kateřina Mildnerová)
- ❖ Příklady z výzkumu na Zanzibaru (lokální léčebné směry, medicínský pluralismus)

PŘÍSTUP KE ZKOUMÁNÍ MEDICÍNSKÝCH SYSTÉMŮ V PRŮBĚHU HISTORIE

- ❖ **Počátky zkoumání** – rituály, mágové, odděleno od běžného života
- ❖ **Mění se paradigma** – léčebný terapeutický proces, léčitelé
- ❖ Západní způsob nazírání – dichotomie: tradiční x moderní, lidové léčitelství x západní biomedicíny
- ❖ **„Tradiční“** (něco, co je zakonzervováno) x **„moderní“** medicína (pozůstatky evolučního přístupu) – dříve zkoumáno jako dva odlišné proudy, následně interakce, propojení

*Understanding Medical Systems: Traditional, Modern and Syncretic Health Care
Alternatives in Medically Pluralistic Societies: Bradley P. Stoner (1986)*

POKRAČOVÁNÍ MEDICÍNSKÉHO PLURALISMU A SYNKRETISMU

- ❖ **med.pluralismus** - Více zdrojů, alternativ lékařské péče
- ❖ **léčebné systémy** → nyní spíše otevřené léčebné směry, ve kterých se prolínají jak tradiční prvky, prvky z jiných kultur, tak biomedicína
- ❖ **častý fenomén medicínského pluralismu** – Heggenhougen (medical pluralism in Malaysia), Cosminsky and Scrimshaw (traditional resources available for workers on plantation in Guatemala) – 1980 – Tanzanie/Zanzibar
- ❖ západní medicína **X** mnoho tradičních směrů – též „překonaný“ pohled
- ❖ → sykreze (medicínský synkretismus)
- ❖ M. Lock – příklad na japonských „tradičních klinikách *kango* -1980
- Tradiční metody plus prvky biomedicíny → propojení

• • •

- ❖ příklad **Dr. Madava** – Bububu – Zanzibar (již v názvu oba přístupy)
- ❖ „Porodní bába“ – *comadrona*, vyškolená i biomedicínsky, kombinuje to, neodděluje tyto směry, *curandera* „šamanka“, „spirituální“ léčitelka, → nestrukturovat, neškátulkovat, vnímat jako celek
- ❖ „**native point of view**“ – osvětlit relevantní kategorie a koncepty, kterými lidé strukturují jejich svět a dávají smysl jejich životním zkušenostem. – nezápadní způsob nahlížení! Pohled výzkumníka
- ❖ **zdravotní péče je jen součástí širšího kulturního celku** → medicínský pluralismus složen z sociální, biologické, kulturní politické a léčebné dimenze
→ pochopení celého kontextu, „nadmedicínská“ povaha zakoušené nemoci

SOUHRN VÝVOJE VÝZKUMU MEDICÍNSKÝCH SYSTÉMŮ

- ❖ součást náboženského systému
- ❖ tradiční x moderní medicína
- ❖ moderní x několik oddělených tradičních léčebných systémů
- ❖ medicínský pluralismus
- ❖ medicínský synkretismus
- ❖ součást širšího celku
- ❖ individuální prožití nemoci v širším kontextu...

TRADIČNÍHO LÉČITELSTVÍ V AFRICE (SPOLEČNÉ ASPEKTY)

Léčitelství v Africe – vždy součástí širšího náboženského kontextu

Nemoc - vždy *chápana jako komplexně v jejím kosmologickém a sociálním rozměru*

X (*biomedicína*) konceptualizovaná pouze jako narušení fyzické a psychické integrity člověka

Příčina nemoci – vždy *externí povaha* spojována s konkrétní agresí a záměrem

Zlo – vždy *personifikováno*, spojeno se záškodným působením magické síly buď konkrétní osoby – čaroděje či s pomocí intervencí neviditelných mocností, duchů, předků či božstev

→ „*magická kauzalita*“, není však jedinou příčinou nemoci, záleží na symptomech, sociálních okolnostech jejího vzniku a především na její *interpretaci* ze strany *léčitele a pacienta*.

Diagnóza – plus interpretace příčin nemoci formou věštění, komunikace s duchy, zjevení ve snech, posedlosti duchem a jiných technik se zabývá tradiční léčitel „ngoma“ ordinaci zvané „kilinge“

ČLENĚNÍ NEMOCI - DIAGNOSTIKA

Členění nemocí dle kauzality – kulturně podmíněná klasifikace nemocí

- ❖ nemoci způsobené duchem (posedlost duchem)
- ❖ nemoci způsobené člověkem (čarodějnictví – „africká nemoc“)
- ❖ nemoci způsobené bohem - (přirozená nemoc)

Nejprve **symptomatická léčba** (u bylinkáře či v nemocnici) → pokud nemoc neustupuje, rovina nemoci se posouvá do **roviny etiologické** (intervence nadpřirozených sil, návštěva léčitele - věštce, vykonání léčebných rituálů)

MEDICÍNSKÝ PLURALISMUS V SUBSAHARSKÉ AFRICE

Pro tuto oblast je velmi typický *medicínský pluralismus*, kdy si pacient může zvolit z mnoha léčebných alternativ, (individuální léčebná realita) např.:

- ❖ *biomedicínská pomoc* – veřejné a soukromé nemocnice, zdravotní střediska
- ❖ *tradiční africké léčitelství* – bylinkáři, duchovní léčitelé, specialisté na čaroděje
- ❖ *africké nezávislé církve* – charismatické a letniční církve (specializace na duchovní léčitelství skrze církve) – převážně na pevnině! Zanzibar – Islám (duchovní představitelé)
- ❖ *černý obchod s farmaky* (léky z humanitárních pomocí, prošlé léky od nadnárodních farmaceutických firem)

• • •

Možnost využití některých zdrojů je omezená (**Tanzanie 1 lékař/30.000 pacientů. 1 léčitel/500 pacientů**)

Důležitou roli hraje **proces vyjednávání a společné interpretace**— neboli společné pátrání po významu nemoci, hledání optimální diagnózy a efektivní léčby, jak pacient, tak léčitel využívají jim **dostupné kulturní a sociální zdroje**.

Diagnóza, léčba i prevence jsou tudíž z pohledu antropologie kulturně a sociálně specifické.

Každá oblast však sdílí **stejný kulturní fond**, z kterého čerpá.

SPOLEČNÉ RYSY BANTUSKÉ A SVAHILSKÉ OBLASTI

Magicko-náboženské praktiky a rituální praxe, založená na přesně formalizovaných postupech symbolického jednání, při kterých se využívají kombinace různých technik, jako jsou (vše je součástí léčebné praxe):

- ❖ magická zaříkadla,
- ❖ využívání posvátných bylin, kůry a kořenů,
- ❖ komunikace s duchy zemřelých předků,
- ❖ věštění,
- ❖ analýza snů – kulturně specifické
- ❖ obětování zvířat, mlodary, úlitby předkům
- ❖ manipulace s rituálními předměty

AFRICKÉ NÁBOŽENSTVÍ JAKO SOUČÁST ŠIRŠÍHO KULTURNÍHO CELKU

Africké léčitelství úzce prostupuje sféru náboženství, dříve nahlíženo **optikou náboženství a kosmologie**. Dříve nahlíženo jako **uzavřený koherentní systém** – nyní více otevřený, měnící se podle potřeb společnosti. → **změna v nahlížení**

❖ **rituál → terapie**

❖ **mágové → tradiční léčitelé**

❖ **věštění → technika diagnózy příčiny nemoci**

SOUČASNÉ ZAMĚŘENÍ MA VZHLEDEM K „MEDICÍNSKÝM SYSTÉMŮM“

„Nyní“ (opozdění oproti západu) se medicínská antropologie více zaměřuje na:

- ❖ kolektivní a individuální *percepci nemoci*,
- ❖ jejích *kulturních a sociálních faktorů*,
- ❖ lokální *klasifikace nemoci* (kulturní etiologie a nosologie),
- ❖ *způsoby diagnostiky*
- ❖ *koexistence vztahů mezi jednotlivými terapeutickými systémy*
- ❖ *profesionalizace africké medicíny (institucionalizace, školení, registrace, asociace, kodex..)*
- ❖ Nahlíženo jako na *fenomén měnící se v čase a prostoru*.

VZTAH LÉČITELE A PACIENTA

Více partnerský – již zmíněné vyjednávání, společná interpretace, hledají indicie ve společném symbolickém univerzu.

DIMENZE ZDRAVÍ

Tzv. psychologicko-sociálně-spirituální,environmentální terapie na somatické obtíže

X

Biomedicínský pohled na zdraví a nemoc – převažuje fyzická a psychická dimenze

X

Psychosomatický – nastávající trend (měnící se paradigma)- ještě stále zde chybí sociálně-spirituální a dříve i environmentální složka

SCHOPNOST LÉČITELSTVÍ

- ❖ **získá léčitel dědičně**
- ❖ **skrze léčitelský syndrom, tzv. posedlost duchem === tradiční společnost, společnost v průběhu výrazných změn (společenských, politických, náboženských)**
- ❖ **samozvaní léčitelé**

ZPŮSOBY DIAGNÓZY

- ❖ Vyloučení či potvrzení „**přirozené nemoci**“
- ❖ Odhalování skrytých sil, jež za problémem stojí –
- ❖ **Posedlost duchem pojmenovaným, tzv. socializovaným, jde o „božskou nemoc“ – liminální fáze.**
- ❖ **Nebo o posednutí těla neznámým, nebezpečným, zlým duchem**===))exorcismus
neboli vymýtání ducha, neutralizace, kontra-magie, vakcinace, smíření...

ÚTOK ČARODĚJE

- ❖ **Náhlý nevysvětlitelný sled událostí, které by například západní pozorovatel interpretoval v neutrálních kategoriích jako smůla, náhoda..**
- ❖ (astrální kanibalismus, vampirismus) -
- ❖ **Kolektivní zkušenosti z dob kolonialismu (únos čarodějem na plantáže, musí tam celou noc pracovat, jsou vysílení)** jsou transformovány do religiózní představy..odraz, stejně tak je to u všech změn. Různá spektra, skupiny a kulty duchů zrcadlí často reálné vztahy ve společnosti (viz Masajové x svahilci a jejich duchové – „dorobo“, ale uznávají je)
- ❖ Hledání viníka a jeho potrestání má jasně daná pravidla, je tzv. **společenským konsenzem**, představuje **alegorickou formu katarze sociálního konfliktu daného napjatými soc.svztahy**. (ventil abreakce skupiny..kolektivní trauma)

OBĚŤ OBVINĚNÍ Z ČARODĚJNICTVÍ

Nejčastějšími oběťmi obvinění z čarodějnictví jsou tzv. **slabší články společnosti, marginalizovaní jedinci**, kteří jsou těžko popsitelní a uchopitelní a tudíž z nich má společnost strach. (mimo řád)

Jedná se o lidi s **určitým handicapem** (i když ne ve všech společnostech), dále **vdovy**, lidi, kteří se nejsou součástí nějakého **normativního rámce**, jsou nositelé nějaké jinakosti či nežádoucí vlastnosti (zlomyslnost, lakota) → určitý sociální konstrukt, který reguluje a kontroluje společnost.

Charakter nastavení norem a jejich dodržování – záleží hodně na otevřenosti/rigidnosti/konzervatičnosti společnosti. (dodržování hygieny ve spol.!!)

Někde komplikovanější a formálnější, více na povrchu, jinde spíše více skrytý → witchcamps, organizace pomáhající ženám po porodní pěstěli, camps pro děti s albinismem!

TREST PŘEDKŮ ČI BOHŮ

- ❖ **Za porušení společenského řádu, norem**
- ❖ Každá společnost si vytvoří určitý *model fungování*, který řeší v té dané společnosti určité společenské nesrovnalosti na úrovni sociální, ekonomické, politické či náboženské.

Mildnerová, K., *Nástin společných aspektů tradičního léčitelství v Subsaharské Africe*, 2008

V porovnání se získanými daty z výzkumu na Zanzibaru a v Tanzanii prosinec 2015-duben

2016, Axmannová, K.

MEDICÍNSKÝ PLURALISMUS A POPIS LÉČEBNÉ PRAXE NA ZANZIBARU

Výrazné změny v přístupu v průběhu historie

- ❖ období před kolonialismem – přirozený lokální řád, kosmologie
- ❖ doba kolonialismu - potlačení
- ❖ postkoloniální období – podpora – ekonomické důvody (turismus..), sociální stabilizační důvody, politické důvody

Léčebné směry na Zanzibaru

- ❖ biomedicína
- ❖ bylinkářství
- ❖ tradiční léčitelé
- ❖ léčitelé propojující tradiční prvky i prvky pocházející z Arabského poloostrova či Indie (Kombe, Sufijské léčebné praktiky)
- ❖ duchovní představitelé

DIAGNOSTIKA

Diagnostika probíhá opět tak, že nejdříve vyloučíme „běžné přirozené nemoci“, pokud nepominou, následuje **zjišťování jiných příčin nemoci** – útok čaroděje, trest předků, zkouška Allaha, posedlost duchem – jakým? cizorodým, zlým? sociálováným, domestikovaným..kulty!

ODSTRANĚNÍ PŘÍČINY - LÉČBA

- ❖ Socio-duchovní kontext – **narovnání řádu**

PROBLEMATIKA ČARODĚJNICTVÍ NA ZANZIBARU, ČERNÁ MAGIE V AFRICE

- ❖ Široce rozšířeno
- ❖ silná společenská kontrola
- ❖ podmíněno hlavně závistí – sociální nerovnosti → zamezení soc.mobilitě
- ❖ kdo je obviněn z čarodějnictví? – někdo jiný, mimo normatický rámec, někdo „divný“ někdo, komu se daří..kdo je lakomý..atd
- ❖ útok (viz slidy popisující obecně společné aspekty tradičního léčitelství v Africe)
- ❖ Pemba – velmi známá pro „čarodějné praktiky“
- ❖ léčba – viz výše

Data z výzkumu na Zanzibaru a v Tanzanii, období 2015/2016

Axmannová K.

VÝVOJ BĀDÁNÍ V MA/AZ V SOUVISLOSTI S MEDICÍNSKÝMI SYSTÉMY A MEDICÍNSKÝM PLURALISMEM („ZĀPAD“)

- ❖ **Klasické – do 2. světové války** Léčebné rituály; medicína jako součást lokální magie a čarodějnictví
- ❖ **50. léta 20. století** Kritika etnocentrismu, mezinárodní projekty; domorodé konceptualizace nemocí
- ❖ **60. léta 20. století** Mezikulturní srovnání zdravotních systémů; výzkumy pro potřeby medicíny
- ❖ **70. léta 20. století** Význam a symbolika nemoci, socio-kulturní aspekty nemoci; kulturní podmíněnost biomedicínského vědění a diagnóz; výzkum ženského zdraví
- ❖ **80. léta 20. století** Přesvědčení a významy obklopující nemoci v západním kontextu – „doma“; koncepty nemoci
- ❖ **90. léta 20. století** Tělo, tělesnost, „embodiment“ a nové lékařské technologie
- ❖ **21. století** Tělesnost jako základ rozvoje sociální teorie; bioetika; genetika a nové genetické technologie, úzké propojení se sociálními studii vědy a technologií; nové reprodukční technologie apod. (*Understanding Medical Systems: Traditional, Modern and Syncretic Health Care Alternatives in Medically Pluralistic Societies: Bradly P. Stoner (1986),*)

PŘÍPRAVA NA DALŠÍ HODINU

Úkol na příští hodinu - vyhledání v archivu, na internetu či kdekoli jinde dobové ideálně autentické záznamy o lidovém léčitelství – je důležité, aby text či citace z textu byly dobové, např.

obrozenské časopisy či jiné publikace, dopisy..atd. (časové rozmezí max. do poloviny 20.století)

Je možný i záznam či zápis rozhovoru s pamětníkem – Váš rozhovor s pamětníkem či cizí.

V hodině se budeme snažit o ukotvení dobových záznamů do širšího historicko-sociálního kontextu z pohledu antropologie a etnologie.